

Hz. Yûsuf Kıssasında Yer Alan Ahkâma Dair Bazı Âyetler ve İlişkili Olduğu Hükümler

Mustafa Kara* - Canan Kösetürk*

Öz

Bu çalışmada, Yüce Allah (cc) tarafından kıssaların en güzeli olarak nitelenen ve içerisinde akıl sahipleri için ibretler olduğu belirtilen Hz. Yûsuf (s) kıssasında yer alan ahkâmla ilgili bazı âyetler ve bu âyetlerin ilişkili olduğu hükümler ele alınmaktadır. Çalışmada öncelikle kıssaların İslam hukukundaki yeri ve kıssalardan hüküm çıkarırken nelere dikkat edilmesi gerektiğinden kısaca bahsedilmekte, daha sonra Hz. Yûsuf kıssasında ahkâma dair bazı âyetler, kıssadaki önceliğine göre (âyet numaraları esas alınarak) ele alınmakta ve her bir âyetin hangi konuyla ilişkili olduğu açıklanmaktadır. Bu bağlamda, Hz. Yûsuf kıssasının anlatıldığı Yûsuf sûresi 16 ve 18. âyetlerin “bir konuda ileri sürülen deliller çeliştiğinde güçlü olan delile göre hüküm vermenin gerekliliği”, 19. âyetin “lakîtin özgürlüğü meselesi”, 26. âyetin “hukuk ve ceza davalarında hükmün bilirkişinin sunduğu rapora göre verilmesi gerektiği”, 38. âyetin “baba olmadığında dedenin mirastaki payının tespiti”, 55. âyetin “kendisinden daha ehil birisi bulunmadığında kişinin göreve talip olması gerektiği”, 70. âyetin “mübah olan gayeye ulaşmak için hileye başvurmanın meşruiyeti”, 72. âyetin “cu’ale akdinin ve mala kefaletin meşruiyeti”, 78 ve 79. âyetlerin de “şahsa kefaletin caiz olmaması” konularında ahkâma taalluk ettikleri anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân-ı Kerîm, Tefsir, Hz. Yûsuf, Kıssa, Ahkâm.

The Some Verses in the Story of Prophet Joseph About Provisions in the Qur’an and Relevant Judgments

Abstract:

In this study, the some verses in the story of Prophet Joseph which has been described as the finest story by Almighty Allah and expressed that there are warnings for intellects about provisions and relevant judgments will be handled. Firstly, the place of stories in the Islamic law and what to pay attention while making a judgement are mentioned concisely, the some verses in the story of Prophet Joseph about judgment are discussed with reference to the priority by using the number of them as base and, each verse is explained in terms of its relation with story. In this context, the Surah of Joseph, in which the narrative of Joseph is told, concern on provisions about the subjects mentioned for example: The verses 16 and 18 describe the “necessity of judgment according to the evidence which is strong when the arguments put forward in a matter conflict” and the 19th verse tells “the issue of freedom of *lakit*”. Besides, 26th verse mentions “the judgment should be given according to the expert's report in the law and criminal cases” and the 38th verse tells about the “determination of the grandfather's share in the legacy when father is absent”, the 55th verse yet tells

---

* Doç. Dr. On Dokuz Mayıs Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi. mustafakara@omu.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5497-1131>

* Doktora Öğrencisi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı. canan55koseturk@hotmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0641-471X>.

Bu makale “iThenticate” intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

ATIF: Kara, Mustafa, Kösetürk, Canan. “Hz. Yûsuf Kıssasında Yer Alan Ahkâma Dair Bazı Âyetler ve İlişkili Olduğu Hükümler”. Tefsir Araştırmaları Dergisi 3 / 1 (Nisan 2019): 121-139

Gönderim Tarihi: 26 Mart 2019. Kabul Tarihi: 21 Nisan 2019. DOI NUMARASI: 10.31121/tader.544748. Araştırma Makalesi. Yayın Tarihi: 30 Nisan 2019.

that “when someone is better qualified than himself, he/she has to aspire for duty”. In addition to these, the 70th verse refers to “the legitimacy of resorting to the purpose of the deceit”, and the 72th verse mentions “the legitimacy of the *cu'âle* testament and bail of possession” and finally the verses 78 and 79 also refer to the illegality of going bail for someone.

Keywords : Qur'an, Commentary, Prophet Joseph, Story, Provisions.

GİRİŞ

Vahiy döneminde Hz. Peygamber (s) aracılığıyla çözümlenen hukukî problemler, Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu alanda liyakat sahibi kişiler (müçtehitler) tarafından birtakım yöntemler işletilerek çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu anlamda müçtehitler sosyal, kültürel, ekonomik, politik vesaire alanlarda yaşanan değişikliklerin etkisiyle ortaya çıkan yeni problemlere çözüm ararken ilk olarak ilahi iradenin bir tezahürü olan Kur'an'a başvurulması gerektiği düşüncesinde ittifak etmişler;¹ çözülmesi gereken meseleyle ilgili nasslarda doğrudan ya da dolaylı bir hükmün var olup olmadığını araştırmışlar ve ahkâm âyetlerini, “*sarih ahkâm âyetleri*” ile “*istimbât yoluyla ahkâm elde edilen âyetler*” olarak iki kategoride ele almışlardır.² Bu bağlamda kıssalar, ikinci kategoride yer almakta ve hakkında sarîh hüküm olmayan konularda onlara müracaat edilmektedir.³ Bu çerçevede çalışmamızda, Yüce Allah (cc) tarafından kıssaların en güzeli olarak vasıflandırılan⁴ Hz. Yûsuf (s) kıssasının hangi âyetlerinin hangi meselelerde ahkâma taalluk ettiği konusu işlenmektedir. Bu doğrultuda araştırmamız, **1. Kur'an Kıssalarının İslâm Hukukundaki Yeri**, **2. Hz. Yûsuf Kıssasında Yer Alan Ahkâma Dair Âyetler ve İlişkili Olduğu Hükümler** alt başlıklarından oluşmaktadır.

1. Kur'an Kıssalarının İslâm Hukukundaki Yeri

K-s-s kök harflerinden türetilen ve sözlükte “bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek,⁵ bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek⁶” gibi manalara gelen kıssa⁷, terim olarak “yalan ihtimali ve hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda, tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya

---

¹ Zekiyyuddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, (Ankara: TDV Yayınları, 2015), 45.

² Abdullah Acar, *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları*, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005), 35.

³ Abdulvehhâb Hallaf, *İlm-i Usûli'l-Fıkıh*, (Kuveyt: 1972), 32 vd.; Acar, *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları*, 35.

⁴ Yûsuf 12/3.

⁵ Kur'an'da *k-s-s* fiilinin “birinin izini sürmek, ardınca gitmek” anlamındaki kullanımı için bk. el-Kehf 18/64; el-Kasas 28/11.

⁶ Kur'an'da *k-s-s* fiilinin “bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek” anlamındaki kullanımı için bk. en-Nisâ 4/164; el-En'âm, 6/57, 130; el-A'raf 7/7, 35, 101, 176; Hûd 11/100, 120; Yûsuf 12/3, 5; en-Nahl 16/118; el-Kehf 18/13; et-Tâhâ 20/99; el-Mü'min 40/78.

⁷ Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Dar Sâder, 2000), 12: 120-122.

bazı izleri insanlığın hafızalarında varlığını koruyabilmiş hadiselerin, muhataplara, adeta olaylara yeneden bir canlılık vererek anlatılması, beyan edilmesidir.”⁸ Kur’ân kıssaları, aynı zamanda Kur’an’ın hükümleri beyan etme üsluplarından birisidir.⁹

Kıssalar, tarihin bir döneminde yaşanmış birer hakikat¹⁰ ve ibret alınması gereken olaylardır.¹¹ Kur’an-ı Kerim’de, Hz. Peygamber başta olmak üzere yeni Müslüman olmuş kitleleri teselli etmek, onlara psikolojik destek vermek, kalplerindeki imanı kuvvetlendirmek¹² gibi çeşitli sebeplerle yer verilen kıssaların anlatılma gerekçelerinden biri de bu kıssalar aracılığıyla birtakım ibret yüklü mesajları aktarmaktır.¹³ Zaten çalışmamıza konu olan Hz. Yûsuf kıssasıyla ilgili âyetlerin arasında da kıssaların akıl sahipleri için nice ibretler içerdiğini vurgulayan ifadeler bulunmaktadır.¹⁴

Bilindiği üzere Kur’ân kıssalarının kaynağı vahiydir. İslam hukuku da kaynağı itibarıyla vahye dayanmakta olup, vahiy döneminden sonra beşerî iradeyle varlığı devam edegelen ilkel bir sistemdir.¹⁵ Bu istikamette Kur’ân’ı, fikhî açıdan inceleyen ve kendi devirlerinde müçtehit-müfessir olarak bilinen fakihler, kıssalarda sıklıkla geçen “*bunda sizin için ibretler vardır.*” şeklindeki ifadelerin fıkıh usulündeki kıyasa işaret ettiğini belirtmişler ve bu ifadelerin, kıyas yapmanın meşruiyetine dair geçerli bir delil olduğunu vurgulamışlardır. Hatta onlara göre, Yüce Allah’ın, “*ibret alın!*” ifadesinden kasıt, “kıyas yapın” demektir.¹⁶ Bu bağlamda, Kur’an’daki kıssalar, genelde Kur’an’ın bir cüzü, yani birer “nass” olması, özelden ise kendilerinden ibret alınması istenilmesi nedeniyle içtihat yapılırken başvuru kaynakları arasında yer almıştır. Nitekim fakihler, kıssalardan çeşitli şekillerde yararlanmışlar ve bunları eserlerinde kaydetmişlerdir.

Kıssaların delâletlerinin “zannî” olmaları sebebiyle onlardan hüküm çıkarma işi kolay olmamakta, ilmî dirâyet gerektirmektedir. Bu sebeple kıssaların fikhî bakımdan neler ifade ettiğini doğru biçimde anlamak için Kur’an’a ve fıkıhın diğer kaynaklarına vukufiyet, yani İslam Hukuk literatürü bilgisine sahip olmak gerekir.

⁸ İdris Şengül, “Kıssa”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 498; İdris Şengül, *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, (İzmir: Nil Yayınları, 1994), 46.

⁹ Bk. Bedreddin Çetiner, “Ahkâmü’l- Kur’an”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 551-552.

¹⁰ Âl-i İmrân 3/62; Hûd 11/49, 120; Yûsuf 12/111; el-Kehf 18/13; el-Kasas 28/3.

¹¹ Yûsuf 12/7.

¹² Hanifi Özcan, “Maturidi’ye Göre Kur’an’daki Kıssa ve Mesellerin Epistemolojik Amaç ve Önemi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, (İzmir: 1995), 105-110; Acar, *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur’an Kıssaları*, 104.

¹³ Kur’an’da kıssaların anlatılma gerekçeleri hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açıldan Kur’ân Kıssaları*, (Samsun: Üniversite Yayınları, 2018), ss. 118-144.

¹⁴ Yûsuf 12/7, 111.

¹⁵ Ayhan Ak, *İslam Hukuk Felsefesi -Köken ve Uyum Odaklı Analiz-*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 20.

¹⁶ Acar, *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur’an Kıssaları*, 120.

İslam hukukçuları kıssalara ilişkin âyetlerden hüküm çıkarırken birtakım ilkeler gözetmişlerdir. Bu ilkeleri kısaca şu şekilde zikretmek mümkündür:

- Kıssalardan elde edilen hüküm, sarîh ahkâma aykırı olmamalıdır.
- Kıssalardan elde edilen hüküm, sahih sünnetle bildirilen hükme aykırı olmamalıdır.
- Kıssalardan elde edilen hüküm, İslâm'ın temel prensiplerine aykırı olmamalıdır.
- Kıssalardan elde edilen hüküm, tahsise uğramış bir hüküm olmamalıdır.
- Kıssalardaki boşluklar israiliyât ile doldurulup hükme ulaşılmaya çalışılmamalıdır.¹⁷

Görüldüğü üzere Kur'ân kıssaları İslam hukuku açısından vazgeçilmez öneme sahiptir. Dolayısıyla kıssalardan hüküm çıkarmak için hem Kur'ân'ın muhtevasını hem de İslam hukukunun diğer ilimlerini iyi bilmek gerekmektedir.

2. Hz. Yûsuf Kıssasında Yer Alan Ahkâma Dair Âyetler ve İlişkili Olduğu Hükümler

2.1. Yûsuf 16, 18: Bir Konuda İleri Sürülen Deliller Çeliştiğinde Güçlü Olan Delile Göre Hüküm Verilmesi Zorunluluğu

وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ... وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ.

(Yûsuf'u kuyuya bırakıp) akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler... Bir de üzerine sahte kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Ya'kûb dedi ki: "Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır."¹⁸

Bu âyetler, bir meselede ileri sürülen birden fazla delil birbiriyle çeliştiğinde, kuvvetli olan delile göre hüküm vermek gerektiğine işaret etmektedir.¹⁹

Söz konusu âyetlerde, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin, Yûsuf'a ait olmayan kana bulanmış gömleğini ağlayarak babalarına götürdüğü ve ona, kardeşlerini kurdun yediğini söyledikleri, Hz. Ya'kûb'un (s) da onların bu iddiaları karşısında oğlu Yûsuf'un yaşadığına ve oğullarının yalan söylediğine hükmettiği anlatılmaktadır. Bu olayda iki delil vardır. Birincisi, Hz. Ya'kûb'un oğullarının ağlaması ve kardeşlerini kurdun yediğini söylemeleri, diğeri ise sahte kana bulanmış sağlam bir gömlektir. Hz. Ya'kûb, gömleğin yırtılmamış olmasından hareketle daha güçlü olan bu delile göre hüküm

¹⁷ Acar, *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları*, 128 vd.

¹⁸ Âyetlerin meâlleri için bk. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, (Ankara: DİB Yayınları, 2011).

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 9: 150.

vermiştir. Burada gözyaşı ile desteklenmeye çalışılan Yûsuf'un öldüğü iddiası ile yine aynı sebeple delil olarak sunulan sahte kana bulanmış sağlam gömleğin delâleti tearuz etmiştir. Çünkü Yûsuf'u hem kurdun yemiş olması hem de gömleğin sağlam kalması mümkün değildir.²⁰

Malikî fakihlerden İbnu'l-'Arabî buradan hareketle âyetin, deliller çeliştiğinde kuvvetli olana göre hüküm vermeye işaret ettiğini söylemektedir.²¹ Ona göre bu âyet ayrıca her ağlayan kişinin doğruyu söylemediğinin de delilidir.²²

Âyette geçen “akşam vakti geldiler” ibaresi de olayın aydınlatılmasında önemli bir delildir. Hz. Yusuf'un kardeşlerinin eve dönmek için akşam vaktini seçmelerinin sebebi, olayla ilgili delillerin sabaha kadar bir şekilde karartılması veya akşama kadar kardeşlerini aramışlar da hava kararınca eve dönmüşler şeklinde bir algı oluşturmak olabilir. Ancak âyette Hz. Ya'kûb'un, bu olayın düzmece olduğunu, hadisenin vuku bulduğu anda haber verilmeyip, akşama bırakılmasından fark ettiği de dile getirilmektedir.²³

Görüldüğü üzere bu âyet, bir mesele hakkında ileri sürülen birbiriyle çelişkili birden fazla delil söz konusu olduğunda, kuvvetli delile itibarla hüküm istinbat etmenin önemini ortaya koyması bakımından ahkâma taalluk etmektedir.

2.2. Yûsuf 19: Lakîtin Özgürlüğü Meselesi

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً

Bir kervan gelmiş, sucularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salınca, “Müjde! Müjde! İşte bir oğlan!” dedi. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar.

Lakît, hukuk literatüründe “terkedilerek kaybolmuş çocuk,²⁴ himaye edeni bulunmayan kaybolmuş çocuk,²⁵ ailesinin fakirlik korkusuyla yahut zina suçlamasından kurtulmak için terk ettiği

²⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Abkâmu'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1405h), 4:382; Kurtubî, *el-Câmi' li Abkâmi'l-Kur'an*, 9: 150.

²¹ Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî İbnu'l-'Arabî, *Abkâmu'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 3: 41.

²² Kurtubî, *el-Cami' li Abkâmi'l-Kur'an*, 9: 150.

²³ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 233.

²⁴ Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 6: 197; Saffet Köse, *İslam Hukukunda Bulunmuş Mal ve Çocuk*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1988), 138.

²⁵ Ebu Zekerriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatu't-Tâlibîn ve Umdetu'l-Muttekin*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, ts.), 5: 418.

canlı çocuk,²⁶ nesebi ve köleliği bilinmeyen, yolda bırakılmış veya kaybolmuş gayri mümeyyiz küçük,²⁷ ailesi tarafından -zina ithamı ya da geçim endişesi nedeniyle -bir yere atılmış ya da yitirilmiş ölü veya diri çocuk²⁸ şeklinde tanımlanır. Bu çocuğu yerden kaldıran (bulan) kişiye de *mültekîd* ya da *lakîit* denilmektedir.²⁹ Lakîitin durumun ne olduğuyula ilgili kaynaklarda sarih bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle İslam hukukçuları, lakîtle ilgili problemlerin çözümü için gerekli olan bu tespitinin yapılmasında, Yûsuf sûresinin 19. âyetinden istifade etmişlerdir.³⁰ Tanımlar arasındaki farklılıklar ise kaybolmuş ya da terkedilmiş bir kimsenin hangi şartlarda *lakîit* ahkâmına tabi olduğunu vurgulama çabasından kaynaklanmaktadır.

Yûsuf sûresinin 19. âyetinde; “Bir kervan gelmiş, suçularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salınca, “Müjde! Müjde! İşte bir oğlan!” dedi. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar.” buyrulmakta ve böylece Yûsuf’un kuyudan çıkarıldıktan sonra ticaret malı (köle) olarak saklandığından söz edilmektedir. Onu, kimin bu şekilde sakladığı konusunda ihtilaf vardır. Birinci görüşe göre, onu saklayanın, kuyudan çıkarılan kişiler olduğudur. Bu anlamda âyet, “onu, (buluntu olduğunu gizleyerek) ticaret malı veya köle olarak sakladılar” şeklinde anlaşılmaktadır. İkinci görüşe göre ise, Yûsuf’u saklayanlar kardeşleridir. Bu zaviyeden bakılınca da âyet, “onu, (kendi kardeşleri olduğunu gizleyerek) köleleriymiş gibi sakladılar” şeklinde anlaşılmaktadır.³¹

Hukukçuların geneli, birinci görüşü kabul edip bu âyeti de delil getirerek lakîitin hür olduğunu söylemişlerdir. Hukukçulara göre, o hür olmasaydı, Hz. Yûsuf’un bulunan kayıp bir çocuk olduğunu gizlemezlerdi.³²

Hanefilere göre, aslolan insanın hürriyetidir; bu nedenle aksine delil bulunmadığı sürece lakîitin hür olduğuna hükmedilir. Mültekît veya sâir bir kimse: “Bu benim kölemdir veya cariyemdir” diye bir iddiada bulursa bu iddia, beyine ile desteklenmedikçe geçerli olmaz. Ancak lakîit, bâliğ olduktan sonra: “Ben filân kimsenin kölesiyim” diye ikrarda bulursa, bir kimse kendi aleyhine hilâfı hakikat olarak ikrarda bulunmayacağı düşüncesiyle sözü tasdik edilir.³³

²⁶ Muhammed Emîn b. Ömer b. ‘Abdilazîz ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddu'l-Mubtâr alâ Durri'l-Mubtâr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 4: 269.

²⁷ Ebu'n-Necâ Şerefuddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Makdisî el-Haccavî, *el-İknâ li Tâlibi'l-İntifa'*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 4: 405.

²⁸ Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 325; Saffet Köse, “Lakîit”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 68.

²⁹ Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 325; Köse, “Lakîit”, 28: 68.

³⁰ İbnu'l-'Arabî, *Abkâmu'l-Kur'ân*, 3: 44.

³¹ Cessâs, *Abkâmu'l-Kur'ân*, 4: 382-383; İbnu'l-'Arabî, *Abkâmu'l-Kur'ân*, 3: 42; Kurtubî, *el-Câmi' li Abkâmi'l-Kur'ân*, 9: 154; Aylın Dilmen, *Yusuf (a.s) Kıssası'nın Fıkahı*, (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2010), 84.

³² İbnu'l-'Arabî, *Abkâmu'l-Kur'ân*, 3: 44.

³³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 6: 198 vd.

Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Yûsuf sûresinin 19. âyeti, kaybolmuş ya da ailesi tarafından terkedilmiş bir çocuğun, özgür olup olmadığı meselesinin çözümünde ahkâma konu edilmektedir.

2.3. Yûsuf 26: Hukuk ve Ceza Davalarında Hükümün Bilirkişinin Sunduğu Rapora Göre Verilmesi Gerekliği

وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ.

Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: “Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o (Yûsuf) yalancılardandır.”

Bilirkişi, “hukuki uyuşmazlık ve ispat konusunun özel ve teknik bilgiyi gerektirmesi durumunda uzmanlığına başvurulmuş üçüncü kişi veya kişilerdir.”³⁴ Ceza ve hukuk davalarında bilirkişiye başvurulduğuna dair delil, Yûsuf sûresinde geçen³⁵ ve azizin hanımı ile Yûsuf arasında yaşananlar konusunda hangi tarafın doğruyu söylediğinin tespit edilmesi için hanımefendinin ailesinden birinin şahitlik yaptığını gösteren âyettir. Aslında olay, kapısı kapalı bir odada yalnızca Hz. Yûsuf ile hanımefendi arasında geçmişti. Ancak âyette, olayı gözüyle görmeyen kişi şahit olarak nitelendirilmekte ve onun söyledikleri doğrultusunda olay aydınlatılıp hükme bağlanmaktadır. Bu da hukuk ve ceza davalarında bilirkişinin sözünün meşru bir delil olduğuna işaret etmektedir.³⁶

Yukarıda da ifade edildiği gibi *bilirkişi*, “bir olayın tespitinde veya uyuşmazlığın giderilmesinde mahkemeye yardımcı olup bilgi veren kişidir.” Bu durumda o, şahitten farklıdır. Bu noktada şahit ile bilirkişi arasındaki farklılıkları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1. Şahit, geçmişte bizzat gördüğü, duyduğu veya haberdar olduğu olayı yalnızca nakleder; o konuda görüş bildirmez. Bilirkişi ise, bilgisine başvurulmuş olayı bizzat görmeyip, sadece ilgili olay hakkında meslekî bilgisine dayanarak inceleme yapar ve kanaatini bildirir.³⁷
2. Şahit, şahit olduğu olayın uzmanı olmayabilir; bilirkişi ise bilgisine başvurulmuş alanın uzmanıdır.
3. Şahit, olay yerinde kendiliğinden bulunurken, bilirkişi mahkeme tarafından görevlendirilir.

³⁴ Baki Kuru, *Hukuk Mubakemeleri Usûlü*, (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1974), 455; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 115; Ali Şafak, “Ehl-i Vukuf”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 532; İbrahim Tüfekçi, *Şer’iyye Sicilleri Işığında İslâm Yargılama Hukukunda Bilirkişilik*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 24.

³⁵ Yûsuf 12/26.

³⁶ Yusuf Şen, *İslam Mubakeme Hukukunda Bir İspat Vasıtası Olarak Karine*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1997), 27-28.

³⁷ Şafak, “Ehl-i Vukuf”, 10: 532.

4. Şahidin yerine bir başkası ikame edilemez; ancak bilirkişinin yerine bir başkası getirilebilir.³⁸

Kur'ân, adaletin gerçekleşmesi için her türlü titizliğin gösterilmesini ilke olarak koyduğu gibi³⁹ bilinmeyen hususların bilenlerden sorulması⁴⁰ ve bilgisizlik, zan ve şüpheli bilgiyle hareket edilmemesi gerektiği üzerinde de ısrarla durur.⁴¹ Bu sebeple yalnızca bilirkişi aracılığıyla açıklığa kavuşturulması mümkün olan meselelerde bilirkişiye başvurmak zorunludur denilebilir.

Sahabe, tabiîn ve İslam hukukçuları çeşitli meselelerde Yûsuf sûresinin söz konusu âyetinden hareketle bilirkişiye başvurmayı caiz görmüşler ve davaları sonuçlandırmada bilirkişinin raporunu dikkate almışlardır. Örneğin Hz. Osman, turunc çalan birinin, çaldığı turuncun değerinin tespit edilmesi için bilirkişi görevlendirmiştir. Yapılan değerlendirme sonunda turuncun değerinin üç dirhem olduğu belirlenmiştir. Bunun üzerine Hz. Osman, o kişinin elinin kesilmesini emretmiştir.⁴²

Yine İmam Şafî'nin "gabn-i fâhişi tespit etmesi için satılan malın uzmanı olan kişilerin çağrılıp onların görüşlerinin alınacağı ve ona göre karar verileceği" görüşü⁴³, hukuk davalarında bilirkişiye başvurmanın gerekli olduğunu göstermektedir.

Hulasa Yûsuf sûresi 26. âyet, hukuk ve ceza davalarında bilirkişiye başvurulabileceğine ve hükmün, bilirkişinin sunduğu rapora göre verilebileceğine işaret etmesi bakımından ahkâma taalluk etmektedir.

2.4. Yûsuf 38: Baba Olmadığında Dedenin Mirastaki Payının Tespiti

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ

Atalarım İbrahim, İshâk ve Ya'kûb'un dinine uydum.

İslâm hukukunda, babanın bulunmadığı durumlarda dedenin mirastan alacağı hisse nasslarda doğrudan beyan edilmemiştir. Bu sebeple konu içtihadı açıktır. Müctehidler, bu durumda dedenin mirastan alacağı payı tespit ederken nasslardan bir delil aramışlardır. Bu doğrultuda İbn Abbas, Yûsuf sûresinde geçen "atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kûb'un dinine uydum." (Yûsuf 12/32) âyetini delil getirerek, baba bulunmadığında dedenin mirastan payının baba gibi olduğuna hükmetmiştir. Çünkü bu âyette, Hz. Yûsuf, "babalarımın dinine uydum." deyip dedelerini zikretmiştir. Bu da أب kelimesinin dedeyi de ihtiva ettiğini göstermektedir. Hz. Ebû Bekir de "Dede, babadır" diyerek bu

³⁸ Tüfekçi, *Şer'yye Sicilleri Işığında İslâm Yargulama Hukukunda Bilirkişilik*, 73-74.

³⁹ en-Nisa 4/ 135; el-Mâide 6/ 8; en-Nahl 16/90.

⁴⁰ en-Nahl 16/ 43; el-Enbiya 21/ 7.

⁴¹ el-İsrâ 17/36; er-Rûm 30/29; el-Hucurât 49/12; en-Necm 53/23, 28.

⁴² Bk. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muwatta'*, thk. Muhammed Mustafa el-Azmî, (Y.y., 2004), 5: 1216.

⁴³ Muhammed b. İdris eş-Şafî, *el-Umm*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990), 3: 170.

konuda İbn Abbas gibi düşünmüş olduğunu ortaya koymaktadır. Ebû Hanife'nin konuyla ilgili görüşü de böyledir. Yani o, baba olmadığına dedenin mirastan hissesinin üçte iki olduğu görüşündedir. Ebû Yûsuf, İmam Muhammed, Malik ve Şafî ise bu konuda Zeyd b. Sâbit'in görüşüne uymuşlardır ki onun bu konudaki görüşü, dedenin mirastan payının asabe olan kardeşlerle aynı olduğu şeklindedir. Bu da üçte bire denk gelmektedir. İbn Ebî Leyla ise Hz. Ali gibi altıda bir olduğu kanaatindedir.⁴⁴

Görüldüğü üzere Yûsuf sûresinin 38. âyeti, baba olmadığına dedenin mirastaki hissesinin ne kadar olacağını tespit edilmesi konusunda yol gösterici bir delil olarak zikredilmekte ve böylece ahkâma taalluk etmektedir.

Kanaatimizce İbn Abbas'ın söz konusu âyeti delil getirerek konuyu hükme bağlaması, onun içtihat faaliyetlerinde kıssalardan yararlandığını ve bunun meşru olduğunu gösteren bir delildir.

2.5. Yûsuf 55: Kendisinden Daha Ehil Biri Bulunmadığında Kişinin Göreve Talip Olması Gerektiği

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ.

Yûsuf, “Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim” dedi.

Bu âyette, Hz. Yûsuf'un maliye bakanlığı görevine talip olduğu zikredilmektedir. Yüce Allah, “Nefsinizi tezkiye etmeyin/övmeyin.”⁴⁵ buyurduğu ve Hz. Peygamber'in, emir olarak atanmak isteyen Abdurrahman b. Semure'ye: “Yönetici olmayı istemel! Şayet onu sen talep eder ve göreve getirilürsen bu görevinde yalnız kalırsın. Eğer sen talep etmeden o görev sana verilirse yardım görürsün.” dediği halde söz konusu âyette Hz. Yûsuf'un: “Ben iyi bir koruyucuyum ve bu işte bilgiliyim” ifadesi zikredilmektedir. Bu iki durum görünüşte birbiriyle çelişmektedir. Ancak Hz. Yûsuf, kendisini tam olarak tanımayan krala kendisini tanıtmak amacıyla “Ben iyi bir koruyucuyum ve bu işte bilgiliyim” demektedir. Bir sonraki âyette⁴⁶ onun ülkenin maliye bakanı olma talebinin kabul edildiği ve bu görevde dilediği gibi hareket etme yetkisinin kendisine verildiği zikredilmektedir.⁴⁷ Hz. Yûsuf'un bu davranışında herhangi bir övünme söz konusu değildir.⁴⁸ Hatta Hz. Yûsuf, yakın gelecekte kıtlık olacağını bildiği halde ülkenin ekonomik yönetimini isteyerek risk almaktadır. Zira

⁴⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kurân*, 1: 99.

⁴⁵ en-Necm 53/32.

⁴⁶ Yûsuf 12/56.

⁴⁷ Mehmet Okuyan, *Kur'an'da Hz. Yûsuf Kıssası*, (Samsun: Üniversite Yayınları, 2018), 160-163.

⁴⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kurân*, 3: 225; Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmü'l-Kur'an*, 9: 216; İbnu'l-'Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3: 59.

kıtlık durumu halkın isyanına, yönetimin zayıflamasına, ülkenin iç ve dış tehlikelere açık hale gelmesine sebebiyet veren bir etkidir. Bu da onun asıl niyetinin makam-mevki elde etmek olmadığını göstermektedir.⁴⁹

İslam hukukçuları, bu kissadan hareketle kişinin, kendisini tanımayan birine sahip olduğu özellikleri anlatmasının ve kendisinden daha ehil biri olmadığı takdirde göreve talip olmasının caiz hatta gerekli olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü Hz. Yûsuf, bu görevi adaletli bir şekilde yürütecek, fakirlerin hakkını verecek başka kimse olmadığını düşündüğü için göreve talip olmuştur. Şayet görevi yapabilecek başka kimseler de varsa bu durumda o görevi talep etmemek gerekir.⁵⁰ Bu çerçevede söz konusu âyet, kişinin, kendisini tanımayan muhatabına niteliklerini anlatmasının ve kendisinden daha layık biri bulunmadığında göreve talip olmasının caizliğine veya zorunluluğuna delil oluşturması hasebiyle ahkâma taalluk etmektedir. Bu âyet ayrıca Yüce Allah'a (cc) ait en güzel isimler (esmâ-i hüsnâ) arasında yer alan “hafız” ve “alim” sıfatlarının Hz. Yusûf'a atfedilmesiyle sonlanmaktadır. ‘Alim kelimesi, *a-l-m* kökünden türeyerek “bilen,⁵¹ anlayan, tanıyan⁵²” manalarındaki âlim kelimesinin mübalağalı şekli olarak “çok iyi bilen, hakkıyla bilen”⁵³ anlamlarına gelmektedir. *Hafîz* ise Arapça’da, İbn Side’nin tespitine göre unutkanın zıttı olan⁵⁴ ve “korumak, ezberlemek, muhafaza etmek, himaye etmek” manasındaki *h-f-z* kökünden türeyen bir sıfat olarak “koruyan, ezberleyen, saklayan, gözetip kollayan, muhafaza eden”⁵⁵ manalarına gelmektedir.⁵⁶ Buradan anlaşılacaktır ki Yüce Allah (cc), bu olumlu sıfatlarını, talip olacağı görevin hakkını verebileceğini bildiği için Hz. Yusûf’a layık görerek onun ehliyet konusundaki kemaline işaret etmektedir.

2.6. Yûsuf 70: Mubah Olan Gayeye Ulaşmak İçin Hileye Başvurmanın Meşruiyeti

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَابَةَ فِي رُحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ.

Yûsuf, onların yüklerini hazırlatırken su kabını kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra da bir çağırıcı şöyle seslendi: “Ey kervancılar! Sizler kesinlikle hırsızlırsınız.”

⁴⁹ Yaşar Kurt, *Hz. Yûsuf’un Tarihsel Hayatı -Mukayese ve Değerlendirme-*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 65.

⁵⁰ Cessâs, *Abkâmu’l-Kurân*, 3: 225; Kurtubî, *el-Cami’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, 9: 216; İbnu’l-‘Arabî, *Abkâmu’l-Kur’an*, 3: 59; Kurt, *Hz. Yûsuf’un Tarihsel Hayatı*, 112.

⁵¹ Zekeriyâ b. Muhammed b. Fâris er-Râzî, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğa* (Kâhire: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1971), 4: 109.

⁵² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 9: 370, 371.

⁵³ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu’l-Luğa (es-Sihâb)*, (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâiyîn, 1979), 5: 1990; Huseyn b. Muhammed Râğib el-İsfehânî, *Mufradâtü Elfâzi’l-Kur’an*, (Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 2011), 580; Muhammed b. Muhammed el-Cezerî İbnu’l-Eşîr, *en-Nibâye fi Garîbi’l-Hadîs ve’l-Eser*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2014), 2: 249.

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 3: 242.

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 3: 242

⁵⁶ *Esmâ-i hüsnânın âyet sonlarındaki kullanımı hakkında detaylı bilgi için bk. Hatice Şahin Aynur, “Ayet Sonlarındaki Esmâ-i Hüsnâ’nın Birbirleriyle İrtibatı: Azîz İsmi Örnekleme”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21:1, (2017), ss. 539-576; Hatice Şahin Aynur, “Kur’an-ı Kerîm’de Rahmân ve Rahîm’in Esmâ-i Hüsnâ ile Kullanım Alanları”, *Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12, (2018), ss. 69- 94.*

Hukuk literatüründe *hile*, “bir kimseyi istenen yönde bir irade beyanında bulundurmamak için onda yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut olan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanılmak” demektir. Çoğulu “hiyel”dir.⁵⁷ Bazı fakîhler, hilenin sözlük anlamını esas almakta, bazıları ise geniş anlamını yani kişiyi meşru olup olmadığına bakılmaksızın amacına ulaştırılan her vasıta ve hukuki tasarrufu hile olarak isimlendirmektedir.⁵⁸ Bu bağlamda *hiyel* kapsamı içinde dört çeşit tasarruf söz konusudur:

1. Hukukun caiz gördüğü tasarrufları kullanarak meşru sonuçlara ulaşmak. (Örneğin: Nikâh akdi yapmak, alışveriş yapmak).
2. Meşru olmayan vasıtalarla meşru olmayan sonuçlara ulaşmak. (Örneğin: Namaz kılmamak için içki içip namaz vaktinde sarhoş bulunmak).
3. Meşru olmayan vasıtalarla meşru sonuçlara ulaşmak. (Örneğin: Başkasının bıçağını çalarak veya gasp ederek kendi kurbanını kesmek).
4. Meşru vasıtaları kullanarak gayri meşru sonuçlara ulaşmak.⁵⁹ (Örneğin: Bey‘u’l-İne⁶⁰ yapmak).

Yûsuf sûresinin 70. âyetindeki hile, birinci kategorideki hiledir. Sözü edilen mesele Yûsuf sûresi 70 ve 76. âyetlerde şu şekilde aktarılmaktadır: “Yûsuf, onların yüklerini hazırlatırken su kabını kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra da bir çağırıcı şöyle seslendi: “Ey kervancılar! Siz hırsızsiniz... Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yûsuf’a böyle bir plan öğrettik. Yoksa kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoyamazdı. Ancak Allah’ın dilemesi başka.”

Hanefilere göre bu âyet, hile-i şer’iyyenin meşruiyetinin delillerinden biridir. Cessâs bu âyet hakkında, “bu âyette, mubaha ulaştırılan ve hakların elde edilmesine vesile olan (şeriata uygun) hileye başvurmanın caiz olduğuna işaret vardır” der.⁶¹ Çünkü bizzat Yüce Allah (cc), Yûsuf peygambere bu hileyi öğretmiştir.⁶²

⁵⁷ Saffet Köse, “Hile”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 28.

⁵⁸ Köse, “Hile”, 18: 28.

⁵⁹ Saffet Köse, “Hiyel”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 171.

⁶⁰ Bey‘u’l-İne “bir malın başkasına yüksek fiyattan vadeli olarak satılıp teslim edilmesinden sonra, aynı malın daha düşük fiyattan peşin olarak satın alınması (Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahşî, *el-Mebsût*, (Beirut: Dâru’l-Fikr, 2000), 11: 382) veya bir malın peşin olarak satıldıktan sonra aynı satıcı tarafından daha pahalı bir fiyata veresiye olarak geri satın alınmasıdır. (Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Ruşd, *Bidâyetu’l-Muctebid Nihâyetu’l-Muktesid*, (Kâhire, Dâru’l-Hadîs, 2004), 2: 153).

⁶¹ Cessâs, *Abkâmu’l-Kurân*, 3: 228; Mustafa Baktır, “İslam Hukukunda Hile-i Şeriyye”, *İslamî Araştırmalar* 2, (1986), 1: 72.

⁶² Yûsuf 12/76.

Hileyi, bâtının zâhire muhalif olduğu fiil olarak tanımlayan İbnu'l-'Arabî, “bu âyette şeriatın aslına muhalif olmayan bir hile yapıldığını ve âyetin meşru gayeye ulaşmak için bu tür hilelere başvurma'nın caiz olduğuna işaret ettiğini” söylemektedir.⁶³ Ona göre, burada büyük zararı daha az zararlarla defetmek vardır.⁶⁴

Suyûtî'ye göre bu âyet, mubah olanı elde etmede hileye başvurma'nın caiz olduğunun delilidir.⁶⁵

Şevkânî de Yûsuf sûresi 76. âyetteki “İşte biz Yûsuf'a böyle bir plan öğrettik” ifadesinin, şeriata aykırı olmayan maksatlara hile yaparak ulaşmanın caiz olduğunun delili sayar.⁶⁶

Yapılan izahlardan da anlaşıldığı üzere Yûsuf sûresinin 70. âyeti, mubah olan bir gayeye ulaşmak için şeriata aykırı olmayan hileye başvurma'nın caiz olduğuna delil getirilmesi nedeniyle ahkâma taalluk etmektedir.

2.7. Yûsuf 72: Cu'âle Akdinin Meşruiyeti

قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعِ الْمَلِكِ وَلَمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ

Onlar, “Hükümdar'ın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve yükü ödül var.” dediler.

İslâm hukuku literatüründe, “yapılacak belirli bir iş karşılığında ödenecek ücret, ayrıca böyle bir ödemeyi taahhüt etme”⁶⁷ anlamına gelen cu'âle akdinin meşru olup olmadığı konusunda sarih bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle konu, içtihadî bir mesele olup, İslam hukukçuları, bu akdin cevazında ihtilaf etmişlerdir.

Hanefî hukukçuların çoğu, kaçak kölenin sahibine geri getirilmesi karşılığında ödenen ücret dışında, cu'âleyi kabul etmezler.⁶⁸ Onlara göre, cu'âlede ücret veya mükâfat vaadinde bulunan kişi belirli ise de işi yapacak taraf, yapılacak iş ve icâre süresi bilinmemektedir.⁶⁹ Bu da akitte belirsizlik oluşturmakta ve akdi fasit kılmaktadır. Bu sebeple onlar, “diğer kiralama akitlerine kıyasen caiz olmaması lazım gelir” derler.⁷⁰

⁶³ İbnu'l-'Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 3: 68.

⁶⁴ İbnu'l-'Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 3: 69.

⁶⁵ Celâluddin es-Suyûtî, *el-İklil fî İstinbâti't-Tenzîl*, (Y.y., 1373), 132; Baktır, “İslam Hukukunda Hile-i Şeriyeye”, 72.

⁶⁶ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylu'l-Entâr*, (Mısır: ts.), 3: 50; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1992), 3: 50.

⁶⁷ Mehmet Âkif Aydın, “Cu'âle”, 8: 77; Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 79.

⁶⁸ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, (İstanbul: İz Yayınları, 1986), 2: 44.

⁶⁹ Kasânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 6: 204; Aydın, “Cu'âle”, 8: 77-78.

⁷⁰ İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-Muctehid*, (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 4: 20; Ebu Zekerriya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâcu't-Tâlibîn*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 179.

Ancak Hanefî hukukçularından Cessâs, “burada ücretin belirsiz olduğu iddiası doğru değildir. Aslında bir deve yükü, vesk vb., ölçüğü ve ağırlığı belli olan bir ölçüdür. O halde ödül olan ücret bellidir” der ve bunu icâre akdi kapsamında değerlendirir.⁷¹

Malikî, Şafî ve Hanbelî mezheplerinde ise cu’âle ihtiyaç sebebiyle geçerli kabul edilmiştir.⁷² Onların delili, Yûsuf sûresi 72. âyetteki “Hükümdarın su bardağını kaybettik. Onu bulup getirene bir deve yükü ücret vardır.” ifadesi ile “akrep sokması ile zehirlenen bir kişiyi iyileştirdiği takdirde cu’âle olarak bir koyun isteyen sahabinin bu davranışını, Hz. Peygamber’in tasvip etmesi ve alınan ücreti helal görmesidir.”⁷³

İbnu’l-‘Arabî’ye göre, âyetin bizzat lafızları vekâlet ve cu’âle işlemleri için nass oluşturmaktadır. O cu’âleyi bir tür icâre akdi kabul eder. Ona göre cu’âle, zarureten caizdir. Çünkü herkes, her işini her zaman kendisi yapamayabilir. “Allah, bir bedel karşılığında menfaatlerin yerine getirilmesinde icâreyi meşru kılmıştır. İcâreyi hem Hz. Peygamber, hem de sahâbiler uygulamışlardır” diyen İbnu’l-‘Arabî, “diğer bazı akitlerde caiz olmayan bilinmezlik unsuru, bu akitte bulunmasına rağmen caizdir” demektedir. O, ayrıca bir kimse, “kim şunu yaparsa, ona şu kadar ödül vaat ediyorum derse” bu caizdir ve geçerlidir. Çünkü bilinmez zannedilen mükâfatın miktarını verecek kişi bilmektedir. Bu akdi kabul eden kişi, işe başlamadan veya sonrasında bundan vazgeçebilir... Nihayet icâre ve cu’âle İslam’dan önce de vardı. İslam her ikisini de ispat ve te’kid etti. Ancak aldatma ve aldanmayla bilinmezliği yasakladı” der.⁷⁴

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere Yûsuf sûresinin 72. âyeti, cu’âle akdinin meşruiyeti tartışmalarında zikredilerek ahkâma konu edilmektedir.

2.8. Yûsuf 72: Mala Kefaletin Meşruiyeti

قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعِ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ.

Onlar, “Hükümdar’ın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve yükü ödül var. Ben buna kefilim” dediler.

İslam hukuku literatüründe *kefalet*, “bir şeyin istenmesi hususunda zimmeti, diğer bir zimmete eklemektir.” Yani, bir malın veya bir canın istenmesi hususunda, bir kimsenin kendi zâtını, başkasının zâtına ekleyerek, sözü edilen başkası hakkında lâzım gelen isteme hakkını kendisi de taahhüt etmektir.⁷⁵

⁷¹ Cessâs, *Abkâmu’l-Kur’ân*, 4: 391.

⁷² İbn Ruşd, *Bidâyetu’l-Muctebid*, 4: 20; Nevevî, *Ravzatü’l-Tâlibîn*, 5: 268; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *Umdetu’l-Fıkâh*, (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 2004), 61.

⁷³ Buhârî, “İcare”, 16, “Tıb”, 33, 36; Müslim, “Selâm”, 66; Aydın, “Cu’âle”, 8: 77-78.

⁷⁴ İbnu’l-‘Arabî, *Abkâmu’l-Kur’ân*, 3: 65 vd.

⁷⁵ Nizameddin el-Belhî v.dğr., *Fetavâyi Hindîyye*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1310h), 3: 252; Erdoğan, *Fıkâh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 300-301; Hacı Yunus Apaydın, “Kefalet”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 168-169.

Kefalet, *kefalet bi'l-mal* ve *kefalet bi'n-nefs* olmak üzere iki çeşittir. Burada Yûsuf sûresi 72. âyetin ilişkili olduğu fikhî hüküm birincisi ile ilgilidir. Bu kapsamda *mala kefalet*, bir “malın ödenmesine kefil olmak” demektir.⁷⁶ Genelde Hanefiler mala kefaleti, malın fıkıh terminolojisinde sahip olduğu muhteva doğrultusunda “borca kefalet” (kefale bi'd-deyn) ve “eşyaya kefalet” (kefale bi'l-ayn) olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Birincisi malın kendisine kefil olmak, ikincisi ise malın teslimine kefil olmaktır.⁷⁷

Mala kefaletin meşruluğu konusunda fakihlerin başvurduğu temel dayanak Hz. Peygamber'in kefilin borçlu olduğunu ifade eden, “Kefil, borçludur” hadisidir.⁷⁸ Yaygın olarak kullanılan ikinci gerekçe de “Onlar, “Hükümdar'ın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve yükü ödül var. Ben buna kefilim” dediler.”⁷⁹ âyetidir.⁸⁰ Hanefî hukukçulardan Serahsî, “önceki şeriatlardaki bir hüküm açıkça neshedilmediği sürece Müslümanlar için de geçerli olacağını ve Hz. Peygamber'in yapılmakta olan kefalet işlemlerine itiraz etmemesinin nedeninin önceki bir şeriatta bulunan bu hükmün devam etmesi olduğunu söylemektedir.”⁸¹

Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere Yûsuf sûresinin 72. âyeti, mala kefaletin caiz olduğuna delil getirilmek suretiyle ahkâma taalluk etmektedir.

2.9. Yûsuf 78-79: Şahsa Kefaletin Caiz Olmaması

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ. قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَن نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَطَّالِمُونَ.

Onlar, Yûsuf'a: “Ey güçlü vezir! Bunun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizden birini alıyorsun. Şüphesiz biz senin iyilik edenlerden olduğunu görüyoruz” dediler. Yûsuf, “Malımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını tutmaktan Allah'a sığınırız. Şüphesiz biz o takdirde zulmetmiş oluruz” dedi.

Şahsa kefalet, “bir kimsenin şahsına kefil olmak olup, onun alacaklıya teslim edilmesi veya mahkemede hazır bulundurulması işini üstlenmeye” denir.⁸² “Hanefiler bu kefalet türünü daha çok *nefse kefalet* terimiyle ifade ederken,⁸³ Şafî ve Hanbeliler *bedene kefalet* terimini tercih etmekte, Malîkî

⁷⁶ Mecelle, md. 614; Apaydın, “Kefalet”, 25: 170.

⁷⁷ Apaydın, “Kefalet”, 25: 170; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 301.

⁷⁸ Ebu Dâvûd, “Buyû”, 88; Tirmizî, “Buyû”, 39, “Vesâya”, 5; İbn Mâce. “Sadâkat”, 9.

⁷⁹ Yûsuf 12/72.

⁸⁰ İbnu'l-Humâm Kemâluddîn Muhammed b. Abdülvehid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-Hanefî, *Fethu'l-Kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7: 163; Hayreddin Karaman, *Anabatlaryla İslam Hukuku*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 1997), 268.

⁸¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 4: 3; Apaydın, “Kefalet”, 25: 170.

⁸² Mecelle, md. 613; Apaydın, “Kefalet”, 25: 170; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 301.

⁸³ İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-Kadîr*, 7: 164.

ve Zahirîler ise, *veche* (yüze) *kefalet* tabirini kullanmaktadırlar.”⁸⁴ “Lafızlar farklı da olsa bu kefalet türüyle, borçlu (sanık) veya davalının borcunu ödemek veya yargılanmak üzere mahkemeye getirilmesi kastedilmektedir. Yoksa bu kefalet çeşidinde hiçbir zaman bir şahsın cezasını üstlenmek veya onun yerine cezalandırılmayı kabul etmek kastedilmemektedir. Zira Yüce Allah (cc) Kur’ân-ı Kerim’de “Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenemez.”⁸⁵ buyurarak cezanın şahsiliğine vurgu yapmaktadır. Bu sebeptendir ki kefil olan, o kişinin yerine cezalandırılmaz. Bunun bir sonucu olarak İslam hukukçuları, bizzat cezaya kefaleti caiz görmemişlerdir. Çünkü kefaletin temel şartlarından biri de borcun konusunun (mekfûlun bih) kefiliden tahsilinin mümkün olmasıdır. Ancak kısas, had, zina, hırsızlık ve iftira suçundan dolayı kendisine had uygulanacak şahsı veya tazir cezası bulunanı, bu cezaların tatbiki için mahkemeye getirme kefaleti caiz görülmüştür. Bir de paraya çevrilmesi veya parayla takdiri mümkün olan cezaların sadece bedeline kefalet caiz görülmüştür.”⁸⁶

Şahıs kefaleti, mal sebebi ile olduğu zaman fukahânın cumhuru, bunun caiz olduğu görüşündedir. Ancak Dâvûd ez-Zâhirî ve kendisine nispet edilen bir görüşe göre Şafîî⁸⁷, şahsa kefaletin meşru olmadığı görüşündedir. Onların delili, “Ey güçlü vezir! Bunun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizden birini alıkoy. Şüphesiz biz senin iyilik edenlerden olduğunu görüyoruz” dediler. Yûsuf da “Malımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını tutmaktan Allah’a sığınırız. Şüphesiz biz o takdirde zulmetmiş oluruz” dedi.”⁸⁸ âyetidir.⁸⁹

Bu âyet, cezanın şahsiliğine de işaret etmektedir.⁹⁰ Yukarıda değindiğimiz gibi, şahsa kefaleti meşru görenler de suçlu yerine kefilin cezalandırılmasını caiz görmemekte, kefilin yalnızca suçlunun mahkeme huzuruna çıkarılmasından sorumlu olduğunu söylemektedirler. Görüldüğü gibi Yûsuf sûresinin 78. ve 79. âyetleri, şahsa kefaleti caiz görmeyen hukukçular tarafından cezanın şahsî olduğuna ve şahsa kefaletin caiz olmadığına delil sunularak ahkâma taalluk etmektedir.

Sonuç

“Hz. Yûsuf Kıssasında Yer Alan Ahkâma Dair Bazı Âyetler ve İlişkili Olduğu Hükümler” konusunun işlendiği bu makalede şu sonuçlara ulaşılmıştır:

⁸⁴ İbn Ruşd, *Bidâyetü'l-Mucebid*, 4: 79; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 6: 407; Abdullah Kahraman, “İslam Hukukunda Şahsa Kefâlet Müessesesi ve Türk Ceza Muhakemeleri Hukuku'ndaki Teminatla Salıverme Müessesesiyle Mukayesesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, (1998), 302.

⁸⁵ el-Fâtır 35/18.

⁸⁶ İbnu'l Humâm, *Fethu'l-Kadir*, 7: 165; Muhammed b. Ferâmuz b. Ali Molla Husrev, *Duraru'l-Hukkâm Şerhu Ğururi'l-Abkâm*, (Y.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.), 2: 301; İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar*, 5: 297.

⁸⁷ Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Muğni*, (Y.y.: Mektebetü'l-Kâhire, 1968), 5: 95; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-Kadir*, 7: 165.

⁸⁸ Yûsuf 12/78-79.

⁸⁹ Bk. İbn Ruşd, *Bidâyetü'l-Mucebid*, 4: 79; Apaydın, “Kefalet”, 25: 171.

⁹⁰ Kurt, *Hz. Yûsuf'un Tarihsel Hayatı*, 78.

- İslam hukukunun kaynağı itibarıyla ilâhî olması, İslam hukukçularını, karşılaştıkları bir meselenin çözümünde ilk olarak Kur'an'a başvurmaya sevk etmiştir. Bu bağlamda Kur'an kıssaları da tâlî delil ya da fer'î kaynak kapsamında ahkâma konu edilmiştir. Hz. Yûsuf kıssası, bunların öne çıkanlarındandır.

- Müctehid, Kur'an kıssalarına ilişkin âyetlerden hüküm çıkarırken sahih sünnetle bildirilen hükme ve sarih ahkâma aykırı olmama, İslâm'ın genel prensipleriyle çelişmeme, tahsis edilmiş olmama, kıssaların Kur'an'da aktarılma yönteminden kaynaklanan zaman atlamalarını israiliyyât ile doldurmaya çalışmama gibi bazı temel ilkelere riayet etmek zorundadır.

- Kardeşlerin, Hz. Yûsuf'u kuyuya attıktan sonra babalarını kandırmak için hazırladıkları senaryoyu konu edinen Yûsuf sûresi 16 ve 17. âyetler, "bir konuda ileri sürülen deliller çeliştiğinde güçlü olan delile göre hüküm vermenin gerekliliği" konusunda ahkâma taalluk etmektedir.

- Hz. Yûsuf'un kuyudan çıkarıldıktan sonra ticaret malı olarak saklandığını belirten Yûsuf sûresi 19. âyet, lakîtin (terkedilme nedeniyle kaybolmuş çocuğun) hür olduğunu ispat etmek için kullanılan bir delil olması hasebiyle ahkâm ile ilişkilidir.

- Hz. Yûsuf ile melikin eşi arasında geçen olayda, gömleğin arkadan mı yoksa önden mi yırtıldığına bakarak suçlunun tespit edilebileceği konusunda üçüncü bir kişinin şahitlik yapmasını konu edinen Yûsuf sûresi 26. âyet, "hukuk ve ceza davalarında hükmün bilirkişinin sunduğu rapora göre verilebileceği" meselesine ışık tutması nedeniyle ahkâm ile yakın ilişki içerisinde.

- Hz. İbrahim (s), Hz. İshâk (s) ve Hz. Ya'kûb'un (s), Hz. Yûsuf'un (s) ataları olduğunu ifade eden Yûsuf sûresi 38. âyet, "baba olmadığında dedenin mirastaki payının baba gibi olacağı" konusunu aydınlatan bir delil olması sebebiyle ahkâma taalluk etmektedir.

- Hz. Yûsuf'un, ülkenin hazinelerine bakmakla görevli olmayı istemesini konu edinen Yûsuf sûresi 55. âyet, "kendisinden daha ehil biri bulunmadığında kişinin göreve talip olabileceğine" delil sunularak ahkâma taalluk etmektedir.

- Hz. Yûsuf'un, kıtlık yıllarında erzak almak için Mısır'a gelen kardeşlerinin yüklerini hazırlarken kralın su kabını öz kardeşinin yüküne koydurduğunu konu edinen Yûsuf sûresi 70. âyet, "mubah olan gayeye ulaşmak için şeriata aykırı olmayan hileye başvurmanın caiz olduğuna" delil olması nedeniyle ahkâma taalluk etmektedir.

- Kralın su kabını getirene bir deve yükü mükâfat verileceğini anlatan Yûsuf sûresi 72. âyet, "cu'âle akdinin ve mala kefaletin meşru olduğuna" delil getirilerek ahkâma ile ilişkilendirilmektedir.

- Kardeşlerin, öz kardeşinin yerine içlerinden başka birini alıkoyması teklifini Hz. Yûsuf'un reddetmesini konu edinen Yûsuf sûresi 78. ve 79. âyetler, "şahsa kefaletin caiz olmadığına" delil gösterilmesi sebebiyle ahkâma taalluk etmektedir.

Hulasa, Hz. Yûsuf kıssası özelinde yapılan bu çalışma ile özelde bu kıssada yer alan bazı âyetlerin genelde ise diğer Kur'ân kıssalarında bulunan bir dizi âyetin hakkında açık nass bulunmayan birçok konuda kimi zaman destekleyici kimi zaman da örnek olay mahiyetinde İslâm hukukuna kaynaklık ettiği müşahede edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, Abdullah. *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005.
- Ak, Ayhan. *İslam Hukuk Felsefesi -Köken ve Uyum Odaklı Analiz-*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: DİB Yayınları, 2011.
- Apaydın, Hacı Yunus. "Kefalet". *DİA*. 25: 168-177. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Cu'âle". *DİA*. 8: 77-78. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Baktır, Mustafa. "İslam Hukukunda Hile-i Şer'iyye". *İslamî Araştırmalar* 1/2. (1986): 71-89.
- Belhî, Nizameddin v.dğr. *Fetavâyi Hindiyîye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1310h.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-Sabîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1405h.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcu'l-Luğa (es-Sıhâb)*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979.
- Çetiner, Bedreddin. "Ahkâmü'l- Kur'an". *DİA*. 1: 551-552. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Dilmen, Aylin. *Yusuf (a.s) Kıssası'nın Fıkıhı*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2010.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Haccavî, Ebu'n-Necâ Şerefuddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Makdisî. *el-İknâ li Tâlibi'l-İntifa'*. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- Hallaf, Abdulvehhâb. *İlm-i Usûli'l-Fıkıh*. Kuveyt: 1972.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. 'Abdilazîz el-Huseynî ed-Dımaşkî. *Reddu'l-Muhtâr alâ Durri'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Fâris, Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*. Kâhire: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1971.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said. *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *Umdetu'l-Fıkıh*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2004.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğni*. Y.y.: Mektebetu'l-Kâhire, 1968.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvinî. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dar Sâder, 2000.
- İbn Ruşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetu'l-Muctehid Nihâyetu'l-Muktesid*. Kâhire, Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İbnu'l-'Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâi el-Hâtimî. *Abkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- İbnu'l-Esîr, Muhammed b. Muhammed el-Cezerî. *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2014.
- İbnu'l-Humâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-Hanefî. *Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İsfehânî, Huseyin b. Muhammed Râğîb. *Mufradâtu Elfâzî'l-Kur'ân*. Dîmeşk: Dâru'l-Kalem, 2011.
- Kahraman, Abdullah. "İslam Hukukunda Şahsa Kefâlet Müessesesi ve Türk Ceza Muhakemeleri Hukuku'ndaki Teminatla Salıverme Müessesesiyle Mukayesesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2. (1998): 301-328.
- Kara, Mustafa. *Bireysel ve Toplumsal Açardan Kur'ân Kıssaları*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2018.
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Yayınları, 1997.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: İz Yayınları, 1986.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Köse, Saffet. "Hile". *DİA*. 18: 28-29. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Köse, Saffet. "Hiyel". *DİA*. 18: 170-178. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Köse, Saffet. "Lakî". *DİA*. 28: 68-69. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Köse, Saffet. *İslam Hukukunda Bulunmuş Mal ve Çocuk*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1988.
- Kurt, Yaşar. *Hz. Yûsuf'un Tarihsel Hayatı -Mukayese ve Değerlendirme-*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Kuru, Baki. *Hukuk Muhakemeleri Usûlü*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1974.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh. *el-Muvatta'*. Thk. Muhammed Mustafa el-Azmî. Y.y., 2004.
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mecelle>. E.T. 21.03.2019.

- Molla Husrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Alî. *Duraru'l-Hukkâm Şerhu Ğurri'l-Ahkâm*. Y.y.: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc. *el-Câmi'u's-Sahîb*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâcu't-Tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Ravzatu't-Tâlibîn ve Umdetu'l-Müttekîn*. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, ts.
- Okuyan, Mehmet. *Kur'an'da Hz. Yûsuf Kıssası*, Samsun: Üniversite Yayınları, 2018.
- Özcan, Hanifi. "Matürîdî'ye Göre Kur'an'daki Kıssa ve Mesellerin Epistemolojik Amaç ve Önemi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9. (İzmir: 1995): 105-110.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.
- Suyûtî, Celaluddîn. *el-İklil fî İstinbâti't-Tenzîl*. Y.y., 1373.
- Şa'bân, Zekiyuddîn. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. Trc. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 2015.
- Şafak, Ali. "Ehl-i Vukuf". *DİA*. 10: 531-533. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Şafî, Muhammed b. İdris. *el-Umm*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990.
- Şahin Aynur, Hatice. "Ayet Sonlarındaki Esmâ-i Hüsnâ'nın Birbiriyle İrtibatı: Azîz İsmi Örneklemi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21:1. (2017): 539-576.
- Şahin Aynur, Hatice. "Kur'an-ı Kerîm'de Rahmân ve Rahîm'in Esmâ-i Hüsnâ ile Kullanım Alanları". *On Sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12. (2018): 69- 94.
- Şen, Yusuf. *İslam Muhakeme Hukukunda Bir İspat Vasıtası Olarak Karine*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1997.
- Şengül, İdris. "Kıssa". *DİA*. 25: 498-501. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Şengül, İdris. *Kur'an Kıssaları Üzerine*. İzmir: Nil Yayınları, 1994.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1992.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Neylu'l-Evtâr*. Mısır: ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Tüfekçi, İbrahim. *Şer'iyye Sicilleri Işığında İslâm Yargılama Hukukunda Bilirkişilik*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.